

2290
ОЛЕКСА СТЕПОВИЙ

ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ

ЕТНОГРАФІЧНИЙ
НАРИС

АВГСБУРГ

Ч. III

1 9 4 6

УКРАЇНСЬКИЙ

№.....

МУЗЕЙ-АРХІВ

Олекса Степовий

ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ

Етнографічний нарис

Частина III.

Художнє оформлення
Василя Залуцького

В цій частині „Звичаї нашого народу“ ми розглянемо найбільше свято весняного циклу — Великдень.

Це свято прийшло до нас на Україну разом із християнством; але в звичаєвих ритуалах, що їх дотримуються наші люди, і тепер є багато залишків староукраїнського, ще перед християнського свята народження сонця, або свята весни.

В цих етнографічних нарисах ми не будемо проводити класифікації звичаїв на старопоганські та християнські, а розглянемо їх як цілість, що увійшла в сталу традицію нашого народу.

Нариси ці дуже короткі, навіть схематичні, але, якщо вони допоможуть пригадати свої традиційні звичаї бодай невеликій частині наших земляків, то вважаємо, що ця книжка своє завдання виконала.

Автор.

Першою напрозесні прокинулась верба. Ще всі дерева сплять, ще подекуди оніги прикривають землю, ранками сивіє мороз, а верба вже розкриває очі. Набубнявіли в неї бруньки, з'являються пухнасті "котики" і бавляться вони з рвучкими вітрами, вигріваються на сонці та навколо розсилають перші пахощі весни.

Неділя, за тиждень до Великодня, звється "вербною", "шупковою" або "квітною" а тиждень перед нею — "вербним". Згідно з старим народнім повір'ям у "вербний" тиждень не можна ні сіяти, ні садити все те, що від нього "користь у землі росте" — картоплю, буряки, моркву, редьку, цибулю та часник, бо все те буде, як верба, ро-ти в гичку.

У "вербну" неділю святять вербу. Біля церкви заздалегідь навезено кілька куп свіжо зрізаного вербового гілля. Багато людей, а ще більше дітей. Це їхнє свято. Вони радіють, тішаються вербою, як першими подарунками ранньої весни.

Кінчилося Богослужіння, і священник по-

кропив гілля свяченою водою. Діти, мов комашня, накинулись на вербу, і кожен намагався ухопити якнайбільшу гілку, бож то, кажуть "щастя". Тут же під церквою, не відходячи від купи гілля, діти відламують і ковтають по кілька бруньок свяченої верби "щоб горло не боліло". Коли вже йдуть додому, діти жартують, б'ються лозинами та приказують:

Не я б'ю — верба б'є,

За тиждень Великдень.

Недалечко червоне яєчко!

Або також б'ючись, бажають одне одному:

Будь великий, як верба,

А здоровий, як вода,

А багатий як земля.

У Галиччині промовляють:

Шутка б'є — не я б'ю

Віднині за тиждень

Буде в нас Великдень!

Вдома частину гілок свяченої верби мати сховала за образами. Як уперше в цьому році будуть вигонити худобу на пасовисько, то конче треба свяченою лозиною "щоб нечисть не чіплялася."

Другу частину свячених гілок батько або найстарший син поніс на город і там устроїв у вологу землю "на щастя", промовляючи:

Росли, вербо високо

Та в корінь глибоко.

Останній тиждень перед Великодними святами зветься білим.

В ці дні господині мають багато роботи. Вони шють новий одяг, миють лавки, столи, вікна, двері та білять хати й комори.

На цей час існує приказка:

Шити й білити, бо завтра Великдень!

Колись люди щиро вірили, що в цей тиждень добре сіяти все те, що плодоносить над землею — квасолю, горох, зернівці, а особливо квіти, бо все воно буде гарно рости, рясно цвісти та колоситися.

В цей тиждень, починаючи від четверга, кожен день має своє особисте значіння у народніх передвеликодних ритуалах.

До четверга кожен господар поспішає з посівом раніх ярин зернових, щоб як найшвидше закінчити польові роботи та щоб спокійно провести величне свято весни — Великдень.

У цей день всі повинні гарно вимитись, одгнати чистий одяг. У хатах, коморах, на подвір'ї — скрізь має бути чисто прибрано, старанно зачищено і вже виглядати по-святковому.

Дівчата, щоб мати гарне обличчя, ранком, доскід сонця отаранно мийтвсья і воду виливають на перехресті доріг. Але робитьоя це так, щоб ніхто не бачив і щоб нікого не зустріхи, бо, тоді все пропадає марно.

Хліб, посіяний у цей день, буде чистий від бур'янів та іншої нечисти. Як що палять у печі, то обпалюють грудочку соли. Для цього оіль загортають у клатик ганчірки і кладуть у піч. Коли ганчірка обгорить, оіль витягають і зберігають до Великодніх свят. Ранком на Великдень, коли прийдуть із церкви і еїдають до столу, господар покладе пю сіль

на кліб і поставить на покутті. Колись цю сіль ще давали худобі при шлункових захворюваннях.

Увечері в церкві відправляються "Страсті". У хаті, на подвір'ї і на вулиці не чути співу, сміху і навіть голосних розмов. Скрізь панує урочиста тиша і спокій.

Повертаючись із церкви, намагаються донести додому свічку так, щоб вона не погасла. Вдома цим вогнем позначають на сволоці хрест, а свічку зберігають до майбутнього чистого четверга. Але і на протязі року іноді доводиться нею користуватися. Під час тяжкої смерті цю свічку дають у руки вмирущому, а в велику грозу її запалюють і ставлять перед образами. Пасічник з пією свічкою ходить у зимку до бджільника. Вважається за недобру приміту якщо свічка дорогою від церкви додому, згасне. Щоб вона не гасла, її несуть у лихтарі власного виробу. Роблять такі лихтарі, здебільшого діти, з різнокольорового паперу, або скла, вправленого в дерев'яну раму, у вигляді зірки, місяця, хати, або навіть - церкви.

Звичайно "від страсти", повертаються пізно ввечері, і як ніч темна, то виблискуючі червоні, сині, та зелені лихтарі, нагадують ообою здалека казковий різнобарвний карнавал вогнів, що розсипався від церкви на усі боки, напів сонного, попитого темрявою села.

Страсна п'ятниця

У цей день нічо-
го не їдять до ви-
носу плащаниці з
вівтаря на середи-
ну церкви, а це буває
біля другої години вдень.

У містечку Бару, на
Вінничині існує звичай -
у страсну п'ятницю плаща-
ницю обносити тричі навколо церкви. Це
- не передбачене церковними правилами,
але тут цей місцевий звичай провадить-
ся дуже урочисто і гарно. В огряді нав-
коло церкви у три, а то і в чотири ря-
ди стають діти, хлопці, дівчата та пова-
жні люди, - всі вони одягнені переважно
в білий гарно вишитий одяг. Дівчата - з
вінками на голові; в руках тримають ве-
ликі букети польових квітів. Такий ви-
гляд, здається, повинен би бути веселим
і до страсної п'ятниці не пасував би,

але — насправді — всі тримаються так спокійно і урочисто, що квіти і білий одяг не справляють враження веселощів.

В Західній Україні у п'ятницю вже за-мовняють дзвони аж до самого Великодня. Замість дзвонів чіпляють грубу дошку, і дзвонар двома дерев'яними молотками "ви-клепує", тобто б'є по тій дошці і цим сповіщає про Службу Богу.

Підчас виносу плащаниці діти також "калатать" у спеціальні ручні калаталки.

В Галичині окрізь в цей день плащаницю обносять навколо церкви.

У тихій, спокійній урочистості люди повертаються з церкви додому.

У хаті уся родина сідає за стіл обіда-ти. Але обід сьогодні зовсім пісний. Здебільшого в цей день їдять квашену капусту з олією, пампушки з часником або печену картоплю з сіллю.

Ні шити, ні прости в страсну п'ятницю не можна. Великий гріх рубати дрова або те-пати сокирою.

Найчастіше в цей день жінки печуть пиро-ки та красять яйця. Чоловіки йдуть в поле сіяти або доорювати неваконеці загони.

Малі діти не бігають, не пустують, а слу-хняво допомагають батькам готуватись до свят, або тихо бавляться перед хатою проти сонця.

СТРАСНА СУБОТА

В цей день у полі не працюють. Зранку господар кінчає приводити до належного вигляду подвір'я, старанно чистить тварин, заготовляє отільки кормів, щоб вистачило на овята. Господиня кінчає готувати страви та прибирати в хатах. І так, іноді, до самого вечора всі зайняті своїм ділом.

Колиось по деяких місцевостях Поділля у суботу ввечорі батьки збирали своїх дітей, роздавали подарунки, а потім розповідали їм стару Християнську легенду, що нібито під час виносу пладаниці з церкви, саме тоді, як увесь народ хресним ходом обходить навколо церкви і в церкві нікого немає, — ангели виводять Спасителя з гробу, а овяті сходять зобравів і христууються.

Колись цю легенду розповідали дуже урочисто при запалених свічках або при вогнику лампади; вона мала неабиякий вплив на релігійне виховання молоді.

Крім цієї легенди, в цей вечір звичайно, перед тим, як піти до церкви, батьки розповідають дітям про велике страждання Ісуса Христа за спасіння усіх людей і про Його воскресення, як символ перемоги добра над злом і правди над неправдою.

Діти уважно слухають оповідання батька, сумують від страждання Господа і радіють, сподіваючись Його воскресіння.

Мати, що сьогодні ще поралася біля печі, вже скінчила роботу, миє руки, одягається у все святочне, молиться перед образами, а потім урочисто готує паски, шинку, писанки та сало до посвячення. Все те вона складе до нового кошика; кладе велику воскову свічку і накриває чистим рушником.

Пізно ввечері батько запрягає коні, мостить на возі багато сіна, застеляє килимом, кладе кошик з "пасками" і, вигідно усівшись, з матір'ю їдуть до церкви на воєношну.

А хлопці та дівчата, найкраще вбравшись, ідуть на вигін до вогнища.

Ніч під Великдень

Ще звечера, як добре стемніло, на високому горбі під самісеньким селом зайнялося вогнище. Воно палахкотіло, пригасало та знову підіймалося високо — високо вгору і при його освітленні було видно великий гурт дівчат та хлопців. Дівчата горнули до кремезних парубочьких постатей і з острахом дивились на вогонь. А хлопці розповідали їм про старого українського Леля — доброго бога кохання й краси.

Колись дуже давно ще в перед христьянські часи наші пращури урочисто святкували свято цього бога.

Тепер вже Великдень отав християнським святом, але за старою українською традицією молодь відзначає пам'ять Ле-

ля великим вогнищем. Правда, дехто заперечує й каже, що вогнище — це символізація сходу сонця. Хай буде й так, але цей звичай дуже гарний і дуже старий. В цю ніч майже ніхто не опить, хіба лише малі діти. Дівчата та хлопці бавляться на вигоні біля вогню або на майдані під церквою, а старші люди стоять у церкві й слухають читання дванадцяти Євангелій та чекають урочистого проголошення:

"Христос Воскрес!"

В Галичині ще до останнього часу зберігся звичай вітати проголосення воскресіння Христа пострілом з гармати.

На майдані під церквою, а де більшого біля вогнища, парубки опоруджують гармату. Для цього вони беруть якусь міцну залізну трубу й ланцюгами прикріплюють її до дерев'яної колоди, роблячи щось подібне до старої козацької гармати.

З міцно скручених ганчірок роблять кулю, забивають її в жерло "гармати" і набивають порохом.

Як тільки священик проголосить:

Христос Воскрес!

Хлопці сміливо підпалюють порох і гармата вибухає гучним пострілом. Про це згадує і стара народна приповідка:

— Під Великдень на радість отрияють.

Великденіє

Ранком, під час сходу-сонце "грає". Кажуть, що всно то підіймається, то знову опускається за обрії.

Ще зночі навколо церкви стоїть багато возів, застелених килимами. На тих дозах у нових кошиках стоять паски, крапанки та цілі печені поросята або шинки. Ранком, як тільки починає розвиднятися, зв'язать паски. Усі люди стають з кошиками навколо церкви, запалюють свічки і чекають посвяти. Священик з півчими обходять тричі навколо церкви й за третім разом кропить паски свяченою водою. Після такого урочистого посвячення люди христосуються. Вони вітають одне одного з Воскресінням Господнім, тричі цілуються і обмінюються крапанками. Потім сідають на вози, господар тьохне батоном, і оиті коні легким сягом везуть їх додому.

Вдома батько бере кілька шматків свяченої паски; грудку соли і йде до стаїні. Там він все те роєдає коровам, коням та вівцям, а опісля вже напуває й дзе

їсти. Далі він обходить усі будівлі, що є в господарстві, й обсипає навколо них свяченою сіллю, "щоб нечисть не заводилась".

Коли батько заходить до хати, уся родина вмивається. Але сьогодні це роблять не так, як завжди. У велику череп'яну миску наливають холодної води, а на дно кладуть три червоні крапанки. Першою вмивається наймолодша дівчина, останнім – батько. За кожною особою вода змінюється в крапанки залишаються ті самі. Після вмивання кожен витирається новим рушником, навмисне для цього приготуваним.

Усі моляться Богу і сідають за стіл. Стіл застелений білою скатеркою, вишиваною вирізуванням. В тарілках стоять вишні паски, обкладені писанками. На окремій тарільці зроблена з землі могилка і на ній зеленіє сирец. Це мати посіяла ще за два тижні перед святами, щоб цей день була зелена трава на столі. З цієї зелені тепер викирають червоні, рожеві та жовті крапанки. Це гарний символ веселої сонячної та багатой життям весни.

Вся сім'я розгівдається. Спочатку їдять свячену паску, крапанки, сало, масло, ковбасу. Не обходиться –, звичайно і без горілки.

Починаючи їсти, кожен бере свою свячену крапанку і "покається" з батьком.

В Західній Україні батько ріже на шматочки чищену крапанку, бере кінчиком ножа і підносить зокрема кожному по черзі, від старших починаючи. Спочатку матері, потім старшому синові або дочці і так далі. При цьому він виголошує прості, але щирі слова побажання.

— Дай Милоостивий Боже, дочекати і до майбутніх Великодніх Свят живими та здоровими!

На Великдень наш селянин дуже радіє гостеві. Вважається за добру ознаку, коли в цей день до хати зайде подорожній чоловік; його завжди запросять до столу, і господиня радо буде частувавати усім, що має найкращого. Відомий етнограф Павло Чубинський писав колись: "У цей день проявляється найбільше клібосільство українців".

Після такого урочистого сніданку господарі йдуть до церкви, кожен з них вилазить на дзвіницю й дзвонить, "щоб гречка уродила", а діти йдуть до своїх родичів христосуватись.

Уявіть собі малого хлопчика, чистенько одягненого, у новій вишитій сорочці та довгих штаних з однією підтяжкою через плече. Він відчиняє двері, переступає поріг і дзвінким дитячим голосом говорить:

Христосе Воскресе, не сам я зисе,

А сам з собою душу покою

Прийняв Христос великі муки,
Взяли Його під Божі руки,
Його мати стояла, такі слова звіщала:
"Ой онючку мій, лоний,
Перед Тобою світ красний;
Як будеш Ти помирати,
Будуть перед Тобою ангели літати,
З овятим Воскресінням поздоровляти".

За таке привітання христувальник дістає від господині не менше, як дві крашаники, а якщо близькому родичеві, то дають і писанки.

У день діти бігають на майдані і біля церкви граються "в крашаники", або гойдаються на гойдальці, якщо їм дозволять парубки.

Гойдалка — це традиційна розвага і старшої і молодшої молоді на Великдень.

Гойдалку будують парубки за селом на вигоні або на майдані під церквою. Для цього закопують два високі міцні стовби, з'єднують їх угорі поперечкою і за допомогою залізних кілець чіпляють довгі жердини, з'єднані внизу дошкою.

Кожен парубок вважає за обов'язок погейдати на гойдальці свою наречену. Звичайно, на вигін або на майдан під церкву в ці дні збирається уся молодь. Тут не тільки бавляться на гойдальці, а й обмінюються писанками, зводять Великденній хорівід або співають веснянки.

Ой, рано, рано кури запіли,
же Христос, же Воскрес, же Воістину
Воскрес.

А ще раніше Ганусенька встала,
Раненько встала, сад замітала,
Сад замітала, грядоньки копала...
Грядки копала, вино садила,
Вино садила, стиха говорила:
— Рости ж мені вино тонко, високо,
Тонко, високо, корінь глибоко,
Листа широко, гілля високо.

В Західній Україні на Великдень під церквою виводять гагілки.

Гагілка — це також хоровід, що виконується під гуртовий спів дівчат та хлопців. Кожна гагілка має свій окремий зміст. Бувають гагілки жартівливі, побутові та навіть історичні.

Ой, зозуле, зозуленько,
Закуй же нам так раненько,
Як і тоді закувала,
Як панщині дякувала.
А ми пана не маємо,
Отамана не знаємо.
Вже такі пішли у кути,
Що лямками на нас пруть.
А вже такі поьмирали,
Ще над нами старшували.

Так весело проходить наш український Великдень у справжньому Українському селі.

П О Л И В А Н И И П О Н Е Д І Л О К

На другий день свят у понеділок рано, як тільки зійде сонце, хлопці йдуть до дівчат віншувати. Найчастіше, це йде парубок до своєї нареченої. Але ось сьогодні віншування не зовсім звичайне. Хлопець хоче обілляти всюю своєю наречену, а вона знає про це й намагється не лише уникнути цього, а першою зустріти судженого і обілляти його.

Кажуть, що хто кого перший обіллє водою в цей понеділок, той і матиме зверхність у майбутній родині.

Всі це відбувається ніби жартівливо, але знастирливим бажанням "здобути першість". Колись були такі завязті парубки, що просто брали своїх дівчат на оберемок і несли їх до річки купатися. Але той жарт кінчався іноді тяжкою хворобою дівчат.

В останній час на Україні хлопці також обливають дівчат у понеділок вранці, але вже не зимною водою, а пахучими парфумами.

Походження цього звичаю, очевидно, пов'язане з бажанням накликати дощ на весняні посіви.

В день на вигоні під церквою "виводять" гагілки. Дівчата співають, звертаючись до хлопців:

Не бравись ми гуляти,

Не вмієш ми вливати...

Але цей докір відноситься лише до тих хлопців, що не встигли заповнити свою прихильність до дівчат і прийшли їх сьогодні поливати.

В понеділок, як і в перший день свят хлопці та дівчата на селі Великої України виводять хорівід під церквою, катаються на гойдальці, а як сприяє погода і отан розвитку весни, йдуть у ліс збирати квіти.

Діти - підлітки бігають "на" зелені горбки" і там граються крашанками.

Зеленими горбками на Великдень звуть такі підвищені, або навіть і рівні місця, які першими звільнилися від снігу і в цей час встигли вже покритися зеленою травою.

Проводи

Великодні свята
закінчуються "про-

водами", тобто — поминками померлих родичів та героїв, що загинули за долю України. Поминки відбуваються молитвою та традиційною трапезою на гробках та братських могилах.

Це чудовий звичай. Ще за тиждень перед тим днем люди йдуть на кладовище, поправляють могилки, сіють біля них квіти, садять дерева, лагодять хрести та пам'ятники. На братських могилах завжди працює молодь. Хлопці оглядають, де осунулась могила чи похилився хрест або пам'ятник. Все це поправляється, лагодиться, приводиться до належного вигляду. Потім окопують ґрибочки біля могили, а дівчата сіють квіти — васильки, чебрець, любисток, а в головах обов'язково — традиційний кущ червоної калини. Дівчатам ще належить сплести вінок і надіти його на хрест.

У призначений день для проводів

увесь карід з хорогвами, хрестами та він-
ками на чолі з сьвящеником іде на владо-
вище. Спочатку заходять до могил геро-
їв, відправляють поминки, а потім уже
переходять до всіх інших гробків. Після
відправи панакхиди опрацьовують поминки: сі-
дають тут же на траві біля могили, п'ють
горілку, закусують крашанками та різним
печивом. По одній крашанці, скибці хліба
та рештки іншої їжі загортають у землю
на гробку. Виливають туди ще чарку горіл-
ки, промовляючи: " Їхте, пийте, та нас грі-
шних опоминайте".

Потім розбивають об хрест крашанки і
дають іншим людям, щоб з'їли за покій по-
мерлих.

Загиблих героїв поминають громадським
обідом біля їхньої могили.

Коли їдять крашанки на Великодні свята,
то все лущиння з лещ збирають, несуть
до річки і мидають у воду. Кажуть, що
десь далеко живуть такі люди — рахмани.
Вони не знають, коли буде Великдень, і че-
кають лущиння крашанок з України. Його
принесе до них вода на десятій п'ятниці,
і тоді буде Рахмановський Великдень.

Рахмановський Великдень — це староукраї-
нське традиційне свято. За народним повір'-
ям, якщо хто буде робити в цей день, його
Бог тяжко покарає. Поблизу Кам'яця Поді-
льського на полі є велика могила. Кажуть,

що колись давно на Рахмановський Великдень брат із сестрою пішли в поле орати, і Бог їх покарав. Вони разом з волами та плугом увійшли в землю, і над ними виросла висока могила.

Тепер у цей день, якщо піти в поле, лягти на могилі, то ще й дові чути:

— Гей, Гей...! — то сестра з братом воли поганяють.

Кажуть ще, що на Рахманський Великдень, у ночі, коли усі люди сплять, мерці сходяться до церкви на всеношну. Там вони співають своїх, особливих, пісень, а потім розгівляються усім тим, що було їм принесено живими родичами "на проводи".

Рахманський Великдень святкується на 25-тому дні після Великодня. Є здогадки вчених, що це залишок поганського звичаю.

Найдавніша літературна згадка про "брагманів" є в Літопису Неотора, котрий знову посилався в цьому місці на Георга Амартону.

Писанки, — це
таке цікаве й ста-
ре явище в культурній
традиції нашого народу, що
про нього слід говорити окремо.

Звичай робити писанки та красити
яйця виник у нас дуже давно.

У вісімдесятих роках ХІХ століт-
тя при розкопах Криушанської могили
археолог Уваров знайшов глиняні яй-
ця. Такі ж яйця знайшов був 1908 ро-
ку Хвойко при розкопах на Полтавщи-
ні. Крім того вчені порівнювали ор-
наменти на утварах, що знайдені були
при розкопах з найстарішими орнамен-
тами писанок, довели, що звичай рез-
мальовувати яйця походить у нас на
Україні ще з передхристиянських ча-
сів.

Найстаріший орнамент на писанках
подекуди зберігся і досі. Він перева-
жно геометричний — трикутники, спіра-
лі, кола, сорока-клинці, сорокакутники,
сорок гілок тощо. Все це знаки різних
рітуалів, образів або священні числа.
Колись не мало особливе значіння і ма-
буть було атрибутом поганського куль-

ту сонця або інших знаків природи.

Пізніше цьому надали християнських мотивів, і тепер число сорок пояснюють то сорокаденим постом, то сорока мучениками.

В наші часи на орнаментах писанок шукають не лише історичного змісту, а й мистецького смаку. Тепер ми маємо багато постійних /традиційних/ і зовсім нових /змінних/ орнаментів на писанках. Для кращого з'ясування та вивчення всіх цих орнаментів ученні намагаються класифікувати їх.

Тепер існує кілька таких класифікацій. Проф. М. Ф. Сумцов поділяє орнаменти писанок на геометричні, рослинні, зоологічні, антропологічні та побутові. Другий дослідник, К. В. Большуковський, пропонує прийняти в основу класифікації писанок такі назви, що їх подають селяни "трав'янки", "голубці", "грибінчик", "хрестики", "безконечник" тощо.

Ще інші вчені поділяють орнаменти писанок на:

а/ історичні, — що мають зв'язок з старовинним орнаментом.

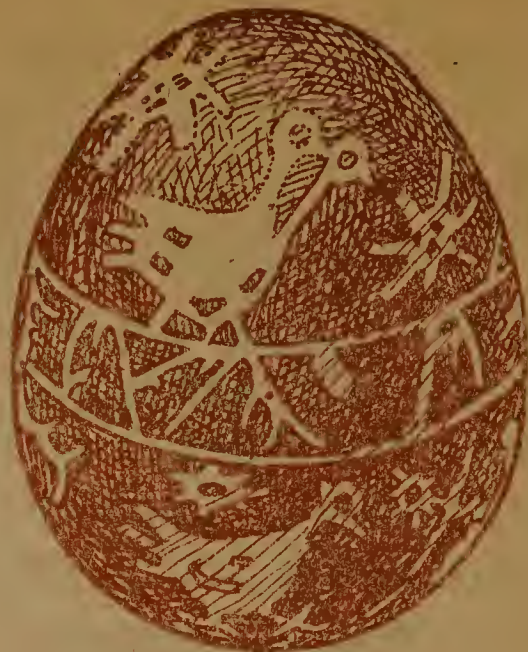
б/ На самобутньо-новий, що становить підставу для місцевих стилів у наші часи.

в/ Випадкові орнаменти, що свідчать про багатство фантазії та високі мистецькі здібності нашого народу.

„Трав'янки.“

„Голубці.“

„Хрестики.“

„Безконечник.“

„Сорок клинців.“

„Листячко.“

Але найкращою класифікацією була б та, що б'єдиувала б у собі усі ці три аргументи в одну струнку цілість.

Крім писанок є ще "окорописанки", але їх орнаменти здебільшого шаблонні та невродумані.

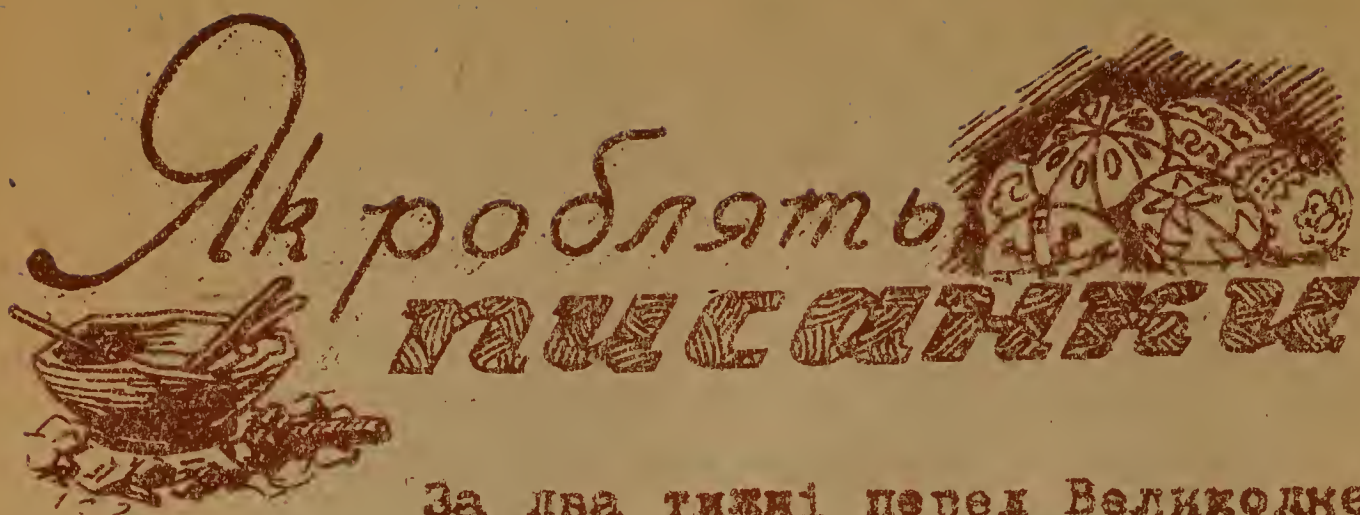
У зв'язку з важкими умовами життя за останні двадцять років на Великій Україні мистецтво розписувати писанки зробилося рідкістю.

На Західно-Українських землях писанки ще живуть та добре розвиваються. До цього часу вважалося, що найкращі писанки має Гуцульщина. І тепер, якщо мати на увазі історичний /здебільшого геометричний/ орнамент, то Гуцульщина напевно, не поступиться першістю перед іншими частинами України. А щодо самотньо-нових, особливо рослинних орнаментів, то, мабуть, перше місце займе Сокальщина /Волинь/. Про це доводив проф. Д. Горнятневич на засіданні Вільної Академії Наук в м. Авісбурзі 26 січня 1946 року, демонструючи писанки Сокальщини, що мали високо мистецький рослинний орнамент. До того ж намальовані квіти були не вигадані, а описані з живої природи тої місцевості, де жила писанчарка.

Будемо надіятися, що в майбутньому мистецтво писанок буде краще й краще розвиватися напереч усім перешкодам, що їх постійно зустрічає українське народне мистецтво, особливо в останній час.

Як роблять писанки

За два тижні перед Великоднем уселах Українці починають виготовляти писанки. Роблять писанки дорослі дівчата, діти та старенькі бабусі.

Особливо великих старань до цього докладають дівчата, бо кожна з них хоче щоб у неї вийшла якнайкраща писанка, яку вона на Великдень під церквою подарує своєму нареченому.

Спосіб виготовлення писанок, хоч і дуже простий, проте вимагає не лише пильної уваги та багато часу, а й неабиякого мистецького хисту.

Для виготовлення писанок беруть так звану кисточку — це паличка з бляшаною трубочкою на кінці.

На сирому яйці кисточкою вимальовують розтопленим воском ті місця, що їх треба лишити незафарбованими — обідки, крапки та оперізування. Потім яйце фарбують у якійсь — небудь світлій фарбі, наприклад жовтій. Висушують, потім тією ж кисточкою наводять віск уже на ті місця, що мають лишитися жовтими, і фарбують в другий колір, далі в третій і т.д. При цьому дотримуються лише того принципу, що спершу фарбується яйце

у найсвітлішій, а потім поступово переходять до темнішої фарби.

Коли вже малюнок закінчений, яйця печуть у місці з не гарячій печі, 35-40°C.

Коли віск ростане і спливе з яйця - писанка готова.

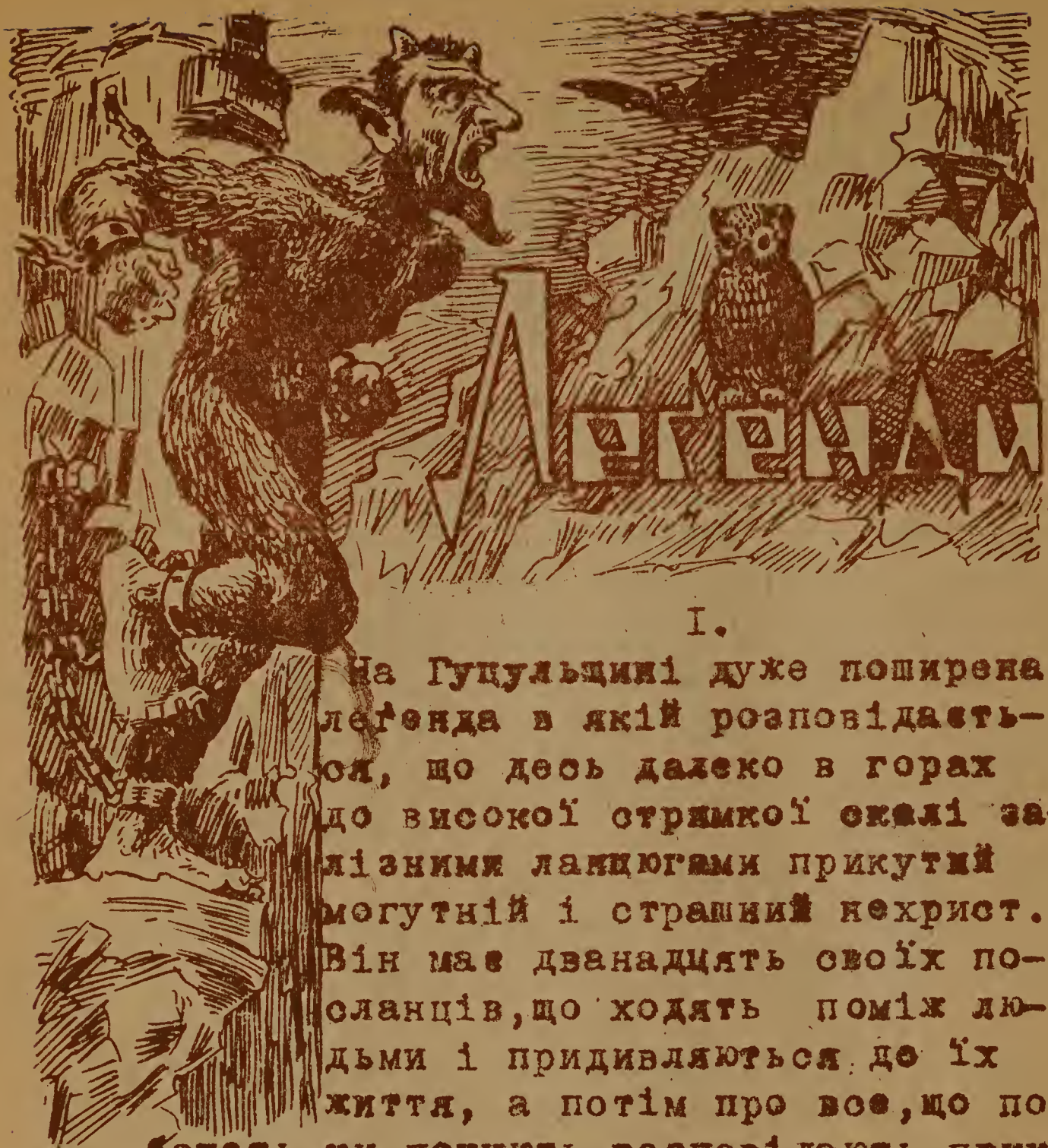
Для розмальовування писанок в останні часи щораз більше вживають хемічних, купованих фарб. Колись фарби для писанок виготовляли самі селяни з рослин. Наприклад, жовту фарбу виготовляли з кори молодих пагінців яблуні, або з жовтих сухих пелюсток молочаю. При цьому слід зауважити, що виготовляти писанки, малювати найскладніші орнаменти, на опуклій поверхні яйця - це робота не така проста, як на перший погляд здається.

Дуже вправно роблять писанки гуцули. Проф. Горняткевич розповідає, що йому доводилось спостерігати, як одна вже літня жінка на Гуцульщині за один день зробила 36 писанок, при чому вона в цей день не покидала і своїх щоденних, господарських справ. Вона палила в печі, варила їсти, годувала тварини, доїла корів і бавила дитину.

Все це їй не перешкодило відтворити геометричний /традиційний/ орнамент з високим міотецьким хистом.

Хочеться щиро побажати нашій молоді наслідувати й розвивати цю безсумніву високомистецьку традицію.

I.

На Гуцульщині дуже поширена легенда в якій розповідається, що десь далеко в горах до високої стрімкої скелі завішаними ланцюгами прикутий могутній і страшний нехрист. Він має дванадцять своїх посланців, що ходять поміж людьми і придивляються до їх життя, а потім про все, що побачать чи почують, розповідають прикованому нехристові.

Коли посланці кажуть йому, що люди живуть бідно, сваряться поміж собою і незадоволені життям — нехрист радіє, сміється і ланцюги його ослабнуть. Як що посланці кажуть йому, що між людьми згода й добро — нехрист сердиться, насупить брови і ланцюги тісніше стискають приковане тіло.

А найстрашніша для нехриста вістка про те, що люди пишуть писанки. Він тоді ричить, як звір, рветься з усіх сил, б'є головою об окелю, а ланцюги глибоко впиваються в його тіло.

Це дуже цікава легенда і вона заслуговує на увагу дослідника.

II.

Друга гуцульська легенда коже про те, що писанки писала Матір Божа і дарувала їх Пилатові, щоб той змилювався над її сином.

Коли Божа Мати писали писанки, то плакала і ольови її капали на яйця. Тому тепер, як пишуть гуцули писанки, вони вимальовують такі плями, що нагадують ольови.

III.

Колись Ісус Христос ходив з Петром по всіх землях та людей навчав. Ось якось навесні вони проходили через одне село, а там жиди були; побачили Христа та й ну на нього грудками та каміннями шпурляти. Як торкнеться камінь Ісусової одежі — зробиться писанка, а як грудка — крашанка. Святий Петро позбирав усе те собі до кишені, а пізніше людям роздав. З тих часів і ведеться звичай писати писанки та красити яйця.

ІУ.

Жида та всяки — недовірки, як Христос ішов на страждання, опокушави його. Наберуть у пелену камінців та й питають його, що вони в пелені ховають, а Христос їм каже:

— Крапане та писане!

Вони відкривають пелену, щоб посміятися з нього, а там крапанки та писанки. Так і пішов відтоді звичай писати та красити яйця.

У.

Писанки пишуть після Христопоклінної неділі, цеб то, коли на церкву виносять Хрест. На сорок святих треба виписати сорок клинків, а на вербній та на Благовіщення з писанками нічого не можна робити.

Щоб писанки довго зберігалися їх ваяють у Чистий Четвер і при розписуванні їх не можна класти в пазуху.

УІ.

Писанки писала Божа Мати ще тоді, як Ісус маленький був. Дитина дуже тішилася тією забавою.

Шкаралупу крашанок
треба поламати на дрібні шма-
точки, щоб відьма не могла в неї набрати
роси або щоб вона вколола когось із лю-
дей гострим кінцем шкаралупи, бо тоді лю-
дина "висхне"

-:-:-:-

Зі терту на порошок шкаралупу писанки
зберігають у таємному місці, а як треба,
то підкурюють нею хору людину "від пропа-
сниці".

-:-:-:-

Хустку, що нею обтирають писанки, хова-
ють, а при нагоді підкурюють нею "від бе-
шихи".

-:-:-:-

Товчену на порошок шкаралупу крашан-
ки підсипають до кормів курям, щоб краще
неслися.

-:-:-:-

В Галичині кидають шкаралупи з яєць
на стріху хати; а на Великій Україні ви-
носять на воду.

-:-:-:-

Топтати ногами рештки крашеного яйця
або писанки - великий гріх.

-:-:-:-

ПРИШОВІДКИ

Прийшов тиждень вербовий, бе-
ри в дорогу віа дубовий.

Вербу ламають, тим холодний вітер гри-
вають.

Прийде Вербниця, назад зима вернеться.

Як прийде Вербич, три кожухи тербич.

Діждались-мо Паски, а за тим діждемось
і Божої ласки.

Великдень раз на рік буває.

Дай, Боже, діждати "Христос воскрес" ка-
зати.

"Добрий день" — на Великдень, "добрий ве-
чір" — на Різдво.

К Великодню сорочка хоч лихенька, аби
біленька, а к Різдву, хоч сурова, аби нова.

Дороге яечко к Великодню.

"Вибачайте, що не писанка", — кажуть,
як дарують біле яйце.

ПРИМІТКИ:

1. Для розділу: „Писанки“, деякі відомості взяті з праці Миколи Валуїка, що надрукована в журналі „Сяйво“ за квітень 1913 рік.

При цій нагоді висловлюю щирю подяку проф. Повстенкові за доставлений мені матеріал.

2. Перша та друга легенда про писанки записані від жінки середніх років, що походить з Гуцульщини. Всі останні легенди поширені на Великій Україні, в основному на Київщині.

3. Вірування та приповідки за браком місця повністю не використані.

